

Mika Ojakangas (1997): *Lapsuus ja auktoriteetti. Pedagogisen vallan historia Snellmanista Koskenniemeen*. Tutkijaliitto, Helsinki. 305 s.

Mika Ojakankaan väitöskirja on tutkimus suomalaisen kasvatuksen historiasta. Tutkimus muotoilee kirjoitettuihin teksteihin perustuen yhden suomalaisen kasvatustradition tulkinnan, tulkinnan pedagogisen vallan historiasta. Tutkija kykenee virittämään näkökulmansa ja siitä seuraavat valintansa monin tavoin jännitteiseksi kokonaisuudeksi, josta syntyy monien juonien ja johtolankojen kimppu – tosin joskus monille sivupoluilleen eksyttävä sellainen.

Ihmisten arkipäivää koskevat vallan analyyseissä on useimmiten kysymys näkymättömän, usein tosin ihmisten kokemuksellisesti jo paljon aiemmin tunnistaman ja tunnustaman, näkyväksi tekemisestä uusin käsittein ja uusissa yhteyksissä. Juuri siksi mikrovallan analyysit kiinnostavat, koskettavat ja puhuttavat tutkijoiden lisäksi kaikkia koulunsa käyneitä kansalaisia. Ojakankaan tutkimus ei tee tästä poikkeusta siitä huolimatta, että kirjan tarinan avaaminen vaatii lukijalta melko paljon aikaa ja vaivaa. Kirja onkin saanut paljon huomiota osakseen. Sitä on esitelty ja eritelty monilla tieteellisen keskustelun foorumeilla kuin myös päivälehtien palstoilla. Jotta en toistaisi jo moneen kertaan sanottua, olen tehnyt tietoisesti valinnan ja keskityn kommentoimaan muutamia teemoja ja kysymyksiä, jotka Ojakankaan tutkimus nosti pohdittavaksi.

Tutkimuksen aineistona ovat opettajille ja vanhemmille heidän kasvatuskäytäntöjään jäsentäviksi ja järjestäviksi ohjeiksi kirjoitetut kasvatus- ja opetusopit 1860-luvulta 1950-luvulle sekä niitä täydentävät lakitekstit ja muut viralliset julkaisut sekä pedagogiset artikkelit. Analyysin kohteena eivät kuitenkaan ole kaikki Suomessa tällä aikavälillä ilmestyneet kasvatusopit, lait tai artikkelit vaan ainoastaan ne, jotka puhuvat tutkijan muotoileman kasvatuksen rekonstruktion puolesta. Tutkija ei myöskään nojaa suuriin ajattelijoihin. Hän sanoo pitävänsä kaikkien kirjoittajien mahdollisuuksia päästä aineistoonsa tasavertaisina sikäli kun heidän tekstinsä tukee tutkijan jäsentämää aikakauden pedagogisen teknologian muodostelmaa.

Tällainen aineiston valinta on aina altis kritiikille. Oliko tutkijalla siis tulos tiedossa jo ennen aineiston rekonstruointia? Siitä tuskin on kysymys. Kun tehtävänä on esittää yksi hyvin argumentoitu kertomus menneestä, on aineistolähteet rajattava olennaiseen ja vain siihen. Tutkijan kannalta voi tässä tapauksessa pitää ansiona, että hän tekee selväksi, että kysymyksessä on vain yksi tulkinta monista mahdollisista ja kirjoittaa aineistojensa pohjalta niin, että lukija voi enimmäkseen arvioida argumentaation luotettavuutta, sillä alkuperäistekstien ääntä ei ole häivytetty. Se kuuluu ja näkyy varsinkin hahmotettaessa kahta rekonstruoitua pedagogisen teknologian muodostelmaa: kurinpidollis-siveellistä ja terapeutis-sopeuttavaa.

Tutkimuksen metodologinen avainkäsite on *historial-linen muodostelma*. Sen avulla ja kautta tutkija pyrkii tekemään eron käsittehistoriaan, joka ei ole kiinnostunut käytäntöjen vaan ajattelun kehityksestä. Ojakangas tarkoittaa historiallisella muodostelmalla ”tieteenalan perimmäisten totuuksien tai ... vakavasti otettujen käsitysten ja niiden pohjalta tehtyjen sovellutusten ... järjestelmää tietynä aikana”. Tutkimusta esittävässä käytännössä eli tekstissä käsite osoittautuu kuitenkin hankalaksi ja kirjoittaja korvaa sen käyttämällä tekstissä muodostelman sisältöä kuvaavaa nimeä (esim. vanha pedagogiikka; moderni pedagogiikka). Ratkaisu on toki lukijan kannalta mielekäs, mutta monin paikoin olen havaitsevinani että kirjoittaja joko unohtaa tai jättää tietoisesti käyttämättä ne keskustelumahdollisuudet, jotka historiallisen muodostelman käsite olisi hänelle tekstien ja käytäntöjen suhteista tarjonnut. Ojakangas nimittäin pyrkii omien sanojensa mukaan sisällyttämään metodologisen käsitteensä piiriin myös käytännöistä tulevat vaikutukset käsitteiden kehitykseen eli pitää tutkimiaan tekstejä sosiaalisten interaktioprosessien tuloksena. Tältä kannalta jäin hieman ihmettelemään, ettei tutkija juurikaan pyri kontekstualisoimaan alkuperäistekstien kirjoittajia ja kirjoittamisyhteyksiä. Samalla käy niin, ettei historiallisen muodostelman käsite matkan varrella juurikaan rikastu tai kehity – keskustelu käydään muodostelmien sisällä ja välillä. Oliko siis koko käsitteessä kysymys vain opinnäytetyön vaatimasta metodisesta jälkikäiteisrakennelmasta?

Suomalaisen kasvatuksen tarina on rakennettu esitykseksi siten, että aluksi esitetään rekonstruktio vanhasta vapautteen pakottavasta pedagogiikan historiallisesta muodostelmasta. Sitä seuraa rekonstruktio uudesta normaaliuteen saattavasta pedagogiikasta, jonka alkuperää ja juuria etsitään kolmannessa luvussa. Se ei pyri olemaan systemaattinen esitys juurista vaan havainnollistaa kehitystä esimerkein. Kirjan päättää auktoriteetin ja lapsuuden suhteen pohdinta, jonka edeltänyt analyysi nostaa esiin osaksi, mutta vain osaksi. Päätelmistä ja pohdinnasta voi lukea myös mitä tutkijan motiiveista jäi aikaisemmin sanomatta eli miksi tarttua pedagogisen vallan historian analysointiin, mutta kenties vielä enemmän tutkijan omia mielipiteitä kasvatuksesta ja lapsuudesta.

Tutkimuksen kompositio on varsin looginen kokonaisuus ainakin siltä osin kun analysoidaan alkuperäisaineistoja. Näissä luvuissa kirjoittaja rakentaa argumentaationsa alkuperäisaineistojen äänen kautta eli sisällyttää niiden kieltä ja käsitteitä runsaasti tekstiinsä ja tulee samalla sijoittaneeksi lukijan ohikiitäväksi hetkeksi niiden maailmaan. Yleensä tutkijan argumentaatio tuntuu luotettavalta ja loogiselta, mutta muutamia selviä ylitulkintojakin joukossa on. Yksi sellainen on mielestäni väite 1800-luvun lopun lääkärin liittoutumisesta lapsen kanssa hänen vanhempiaan vastaan (s. 252-3).

Lukijan kannalta runsas alkuperäisaineistojen siteeraaminen on sekä etu että haitta. Erityisesti Ojakankaan tapa rakentaa tutkimuksen lähes kaikki alaotsikot dokumenttiaineistojen käsitteitä käyttäen (esim. sanaan saattaja, *ultima ratio*, siveellinen laki, lapsi vaarinoton esineenä) tekee tutkimuksen nopean haltuunoton lukijalle työlääksi. Toisena samaan suuntaan vaikuttavana rakenteellisena tekijänä ovat tutkimuksen monet kiinnostavat temaattiset johtolangat, jotka pulpahtelevat lukijan eteen siellä ja täällä ilman mitään ennakoivaa varoitusta nopeista siirtymistä. Tällaisen esittämistavan hyvänä puolena kuitenkin on, että viitseliäs ja kiinnostunut lukija voi rakentaa niistä omaa tarinaansa kasvatuksen historiasta.

Mika Ojakangas viittaa hyvin niukasti vallan, kurin ja kasvatuksen aikaisempiin tutkijoihin tai teoreetikoihin. Hän ei katso aiheelliseksi keskustella heidän tutkimustulostensa kanssa tai asettaa lähtökohdiaan perinteisellä tavalla näkyväksi. Pari Foucault'n teosta lähdeluettelosta tosin löytyy – paljon vähemmän kuin opinnäytetyössä voisi olettaa, sillä foucaultlainen koulukunta on sekä Ojakankaan tulkinnoissa että lähtökohdissa vahvoilla – onhan kirjan keskeinen teesi modernisaatio, jossa ihmiset luovuttavat omaa elämäänsä säätelevän paikallisen patriarkaalisen vallan eli perinteen tieteelle ja tieteestä ammentaville kasvatuksen asiantuntijoille. Viittausten puuttuminen suomalaiseseen saman alan historian tutkimukseen on joissakin kohdin ongelmallista, sillä Ojakangas ei todellakaan ole ensimmäinen näiden aineistojen tulkitsija. Jossakin kohdassa olen varma, että saman argumentin olen lukenut jo aikaisemminkin, mutta en muista mistä.

Kahden kasvatuserinteen rekonstruointi on tehty tavalla, joka virittää paljon ajatuksia argumentaation puolesta, vastaan ja kasvatuksesta yleensä kuten hyvän tutkimuksen tuleekin. Vähintäänkin yhtä puhutteleva on kirjan päätösluku. Yksi tutkijan keskeinen johtopäätös suomalaisen pedagogiikan historiasta nimittäin on itse lapsen ja lapsuuden “jääminen jalkoihin” kasvatuksen kehittämisen tuoksinassa. Sitä eivät dokumenttiaineistojen kirjoittajat ajatelleet eivätkä lähestyneet kirjoittajan mukaan juuri Margit Borgia lukuunottamatta, jolla hänelläkin oli lapsuuden kannalta väärä, lapsen maailmaan eläytymistä (aikuisen tuleminen lapseksi) painottava metodi. Tulos ei kai sellaisenaan yllätä ketään pedagogisen vallan diskurssien tai käytäntöjen kanssa askarrellutta, mutta siitä huolimatta tämä tulos, kuten koko tutkimuskin, on lapsesta ja lapsuudesta kiinnostuneille tutkijoille tärkeä pohdittaessa lapsen subjektiivuuden ehtoja ja kansalaiseksi tuleminen mahdollisuutta.

Mika Ojakankaalle lapsuus on kasvatuksen vastarintaa, moraalialia ja representaatiota pakeneva olotila ja olemassaolon normi, joka on olemassa ennenkaikkea tässä ja nyt – myös aikuisessa. Tällainen idea lapsuudesta on filosofisesti kiehtova ja samalla ajatuksia irrotteleva. Ojakangas itse päätyy – ehkä hieman yllättäen – peräänkuuluttamaan lapsuuden vaatimukseen vastaavaa vastuullista auktoriteettia, joka esimerkiksi tuntee “vastaanpanevan lapsuuden painon”, vastaa “lapsuuden vaatimukseen”, vaalii ulosheitettyä ja huolehtii avoimesta. Hienoa, mutta matka reflektiiviseen sukupolvijärjestykseen lapsuuden arkisissa, institutionaalisissa käytännöissä näyttää vielä pitkältä.

MIRJA SATKA